

Karrenmuseum lanceert databank historische voertuigen

Pionierswerk voor inventarisatie karren, wagens en koetsen

Het Karrenmuseum

Het met een kwaliteitslabel erkende Karrenmuseum in Essen verwerft, beheert, onderzoekt en toont een museumcollectie die representatief is voor het landvervoer in Vlaanderen, voortgedreven door mens of dier tot halverwege twintigste eeuw. De circa 250 voertuigen staan in een 2 hectare groot museumpark verspreid opgesteld in loodsen en een koetshuis. Er zijn voor het publiek toegankelijke werkplaatsen, zoals de zadelmakerij, de wagenmakerij en de smidse, die met authentieke gereedschappen en machines zijn ingericht. Vrijwilligers demonstreren hier geregeld ambachten. Ondanks gevoelige besparingen slaagt het Karrenmuseum er de jongste jaren in om mede door een dynamische vrijwilligerswerking zijn infrastructuur en algemene publiekswerking naar een hoger plan te tillen. In 2014 ontving het Karrenmuseum ruim 11.000 bezoekers.

Karren en wagens waren eeuwenlang de spil in onze Vlaamse economie. Zoals we tegenwoordig niet kunnen zonder tractoren, bestelauto's en vrachtwagens, waren boerenkarren, stootkarren en voermanswagens tot zeker begin twintigste eeuw onmisbaar. Het is vaak onduidelijk waar en welke karren, wagens en koetsen nog worden bewaard. Het Karrenmuseum in Essen verricht pionierswerk met de uitbouw van een online databank van bewaarde historische voertuigen.

Het Karrenmuseum in Essen

Opname van een driewielkar bij het Museum voor de Oudere Technieken

In Vlaanderen is er relatief weinig literatuur te vinden over het bestaan en gebruik van historische karren, wagens en koetsen. Ook het aanbod van wetenschappelijk onderzoek naar deze voertuigen, die toch eeuwenlang het tijdsbeeld mee bepaalden, is zeer beperkt. Een belangrijke studie is *Het landbouwvoertuig in de etnografie van de Kempen*, verricht door J. Theuwissen in 1957. Dit onderzoek beperkt zich echter tot de bespannen landbouwvoertuigen in de Kempen en is door de uiteenlopende soorten landbouwstreken in ons land niet overdraagbaar naar heel Vlaanderen. Voor het Karrenmuseum was de lacune van wetenschappelijke kennis over zijn kerncollectie aanleiding om in 2012 zelf het heft in handen te nemen. Een plan van aanpak werd uitgewerkt om verspreid over meerdere jaren

systematisch in heel Vlaanderen bewaarde karren, wagens en koetsen in kaart te brengen, te beschrijven, te fotograferen en aan de hand van alle data te typologeren. Een dergelijke inventarisatie is niet alleen van groot belang voor bijvoorbeeld het eigen collectiebeleidsplan, maar ook een zeer bruikbaar instrument voor andere erfgoedbewaarders in Vlaanderen.

Drie segmenten voertuigen

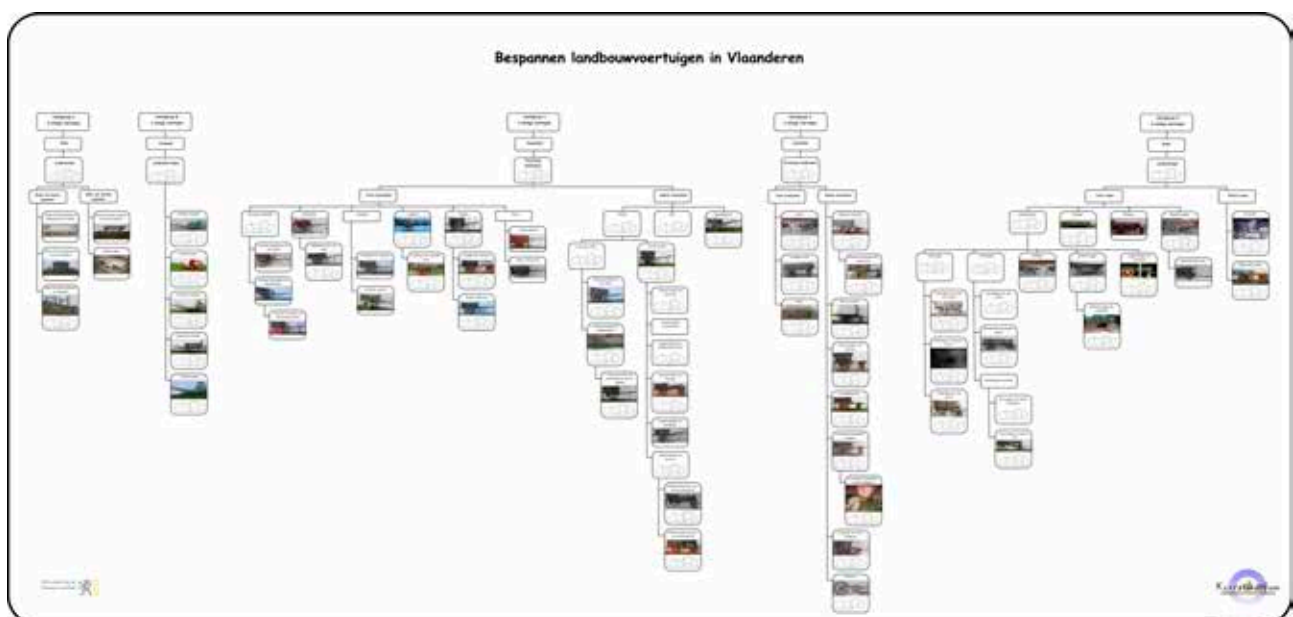
Het Karrenmuseum onderscheidt voor de voertuigen in zijn collectie zeer globaal drie segmenten: land- en tuinbouwvoertuigen, handelsvoertuigen en rijtuigen. De land- en tuinbouwvoertuigen werden ingezet in de primaire sector, de sector die grondstoffen en voedsel levert. In principe horen hierbij ook de veeteelt, jacht, visserij en delfstofwinning, maar uit deze bedrijfstakken zijn weinig tot geen specifieke voertuigen bewaard gebleven die onder de verzameldoelstelling van het Karrenmuseum vallen. Aanmerkelijk complexer is de afbakening van het tweede segment, de handelsvoertuigen. Dit zijn voertuigen uit de secundaire-, tertiaire- en quartaire sector. Het betreft dan voertuigen die werden benut voor het transport van goederen en personen van de ene plaats naar de andere binnen de nijverheidssector, de commerciële dienstensector en de niet-commerciële dienstensector. Ogenschijnlijk minder complex is tot slot het derde segment van rijtuigen dat *Van Dale* weet te definiëren als “door één of meer paarden voorgetrokken particuliere wagens, ingericht voor het vervoer van een klein aantal personen”.

Landbouwvoertuigen

Het Karrenmuseum ontving eind 2012 ondersteuning van de Vlaamse overheid om een eerste wetenschappelijke inventarisatie en typologie van historische voertuigen in Vlaanderen op te stellen. Het onderzoeksveld betrof de nog bewaarde landbouwvoertuigen in Vlaanderen. Collectiebeheerder Marin Menu leidde namens het Karrenmuseum het onderzoek, partners waren het Centrum voor Agrarische Geschiedenis, de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Openluchtmuseum Bokrijk, het Museum voor de Oudere Technieken, heemkundig museum De Botermolen, provinciaal museum Bulskampveld en de Musea Oost-Vlaanderen in Evolutie. Met deze partners werd een klankbordgroep samengesteld om gedurende het project onder meer tot een gedragen methodiek en thesaurus te komen.

Monnikenwerk

Een reeks van proefopnames van landbouwvoertuigen in de eigen collectie bevestigde nog maar eens dat onderzoeker Marin Menu een heus monnikenwerk te wachten stond. De volledige beschrijving van pakweg een op het eerste oog eenvoudige aardkar leverde zo'n 300 unieke gegevens op. Elke beschrijving begon met algemene gegevens over de locatie van bewaring en de aanwezige onderdelen van het voertuig, maar vervolgens werden bijvoorbeeld ook spaken, naafbanden, asblokken, lamoebomen, laadvlakken, rongen, zijborden, decoratieve afwerkingstechnieken, constructietechnieken

Een overzicht van de hiërarchische boomstructuur van landbouwvoertuigen

Opname van een Kempische wagen in het Karrenmuseum

nieken en alle mogelijke toebehoren tot in de uiterste details geregistreerd. Een zeer bruikbare aanvulling in het onderzoek is de toekenning van een bondig waardeoordeel over de authenticiteit, conditie en volledigheid van het voertuig, voorzien van een motivatie. Dit is niet alleen van belang voor de beheerders van de onderzochte voertuigen, maar zeker ook voor de Vlaamse erfgoedgemeenschap in het algemeen. Voor het Karrenmuseum zijn de waardeoordelen zeer belangrijke criteria in het eigen collectiebeleidsplan. Maar natuurlijk ook andere erfgoedbewaarders in Vlaanderen kunnen hier hun voordeel mee doen. Na de beschrijving van elk voertuig plaatste onderzoeker Marin Menu het betreffende object, indien de staat het toeliet, voor een groot wit scherm om er steeds vanuit dezelfde positie een kwalitatief hoogwaardige foto-opname van te maken. Van veel voertuigen bleek nog geen of kwalitatief onvoldoende beeldmateriaal te bestaan.

Boomstructuur

Na de beschrijving van liefst 86 voertuigen in de eigen collectie reisde Marin Menu begin 2013 kriskras door Vlaanderen naar andere musea en privé-verzamelaars om landbouwvoertuigen te beschrijven en voor het mobiele witte fotoscherm te trekken. Terwijl Nederland volledig in de ban was van een mogelijke nieuwe uitgave van de Elfstedentocht, trok Marin in de barre winterse omstandigheden van schuur naar loods om uiteindelijk nog eens 258 voertuigen op te kunnen nemen in de databank. In totaal maken 344 sledes, kruiwagens, karren en wagens deel uit van de inventarisatie. Op basis van al deze gegevens kon uiteindelijk een verdere thesaurus worden uitgewerkt en als sluitstuk een hiërarchische boomstructuur van typologische groepen van Vlaamse landbouwvoertuigen worden opgesteld. De geografische spreiding van de verschillende typologische groepen bevestigde een aantal eerdere vermoedens: zo blijkt West-Vlaanderen een typisch wagengebied en met name in de provincie Antwerpen en de Kempen werden vooral karren in de landbouw ingezet. In de tussenliggende gebieden gebruikten boeren en tuinders veelal een mengeling van deze voertuigen.

Vrij raadpleegbaar

Zowel de volledige databank als de boomstructuur zijn sinds de afronding van het onderzoek in de zomer van 2013 gratis te downloaden via de website van het Karrenmuseum.¹ Deze documenten geven

Type	Museum	Provincie	Land	Maatgroep	Sleutel	Opmerking	Functie	Materiaal	Merk
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een Kempische wagen in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een houten kar in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een paardgetrokken kar in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een paardgetrokken kar in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een paardgetrokken kar in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een paardgetrokken kar in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een paardgetrokken kar in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een paardgetrokken kar in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een paardgetrokken kar in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP
	KMP	Vlaanderen	België	KMP	KMP	Opname van een paardgetrokken kar in het Karrenmuseum	Landbouwvoertuig	Wagen	KMP

De databank van landbouwvoertuigen

een volledig inzicht in het onderzoek en alle uitvoerige beschrijvingen. De databank is een Excelbestand met onder meer een handleiding, alle details per voertuig, meer uitleg over de beschreven kenmerken, een geografisch overzicht van de typologische groepen, een geografisch overzicht van detailkenmerken en een verklarende terminologielijst. De hiërarchische boomstructuur is beschikbaar als pdf. Vanwege de relatief wijd vertakte structuur is het aan te raden om deze afbeelding digitaal te bekijken en eventueel in te zoomen. Als print is ze vrij moeilijk leesbaar. De boomstructuur start met de indeling van 5 hoofdgroepen: van 0 tot en met 4 wielen.

Een van de conclusies is dat de hoofdgroep 'tweewielige voertuigen met afstand' de meeste typologische groepen kent en dat daar ook absoluut (124 objecten) de meeste voertuigen onder resorteren. De onderzoeksgegevens worden ook allemaal geïntegreerd in de digitale databank van Het Virtuele Land², een initiatief van het Centrum voor Agrarische Geschiedenis.

Handelsvoertuigen

Opmetingen door Marin Menu in het Karrenmuseum voor de databank van handelsvoertuigen

Het voorbereiden, uitvoeren en afronden van het onderzoek naar de bewaarde landbouwvoertuigen nam ruim een jaar in beslag voor Marin Menu. De noodzakelijke toewijding, het doorzettingsvermogen en de discipline voor een dergelijk onderzoek zijn niet te onderschatten. Het doorbladeren van de digitale databank zal dat alleen maar bevestigen. Behalve alle vaststellingen hadden ook de vele verplaatsingen en de niet altijd comfortabele werkomstandigheden hun impact. Desondanks is

Marin Menu alweer met veel overgave gestart aan een vervolg. In 2014 gaf de Vlaamse overheid namelijk groen licht voor ondersteuning van de uitvoering van een vrijwel analoog onderzoek, ditmaal naar handelsvoertuigen. Met name de wetenschap dat ook dit type erfgoed vrijwel zienderogen verdwijnt, is voor Marin een belangrijke drijfveer om het onderzoekswerk zo snel te hervatten.

Versnippering

Het huidige onderzoeksproject van het Karrenmuseum heet formeel *Typologering van de bewaarde be-spennen, of door menselijke kracht aangedreven handelsvoertuigen*. Partners hierbij zijn Openluchtmuseum Bokrijk, Museum voor de Oudere Technieken, Centrum voor Agrarische Geschiedenis, Unizo, Etwie en Packed. De laatste twee zullen een belangrijke rol spelen in de digitale ontsluiting van de onderzoeksgegevens. Alle data worden niet alleen beschikbaar gesteld op de website van het Karrenmuseum, maar krijgen ook een plek in de online Kennisbank van ETWIE.³ Daar de zoektocht naar bewaarde landbouwvoertuigen door een behoorlijke clustering van dit erfgoed relatief eenvoudig was, ervoer Marin al snel dat de beoogde handelsvoertuigen sterk versnipperd worden bewaard. Hij verwacht uit eigen collectie opnieuw zo'n 80 objecten op te kunnen nemen, maar elders in Vlaanderen wordt dit type voertuigen zeker niet zo geconcentreerd bewaard. Een groot verschil met het vorige onderzoek zal zijn dat Marin heel wat meer plaatsen zal moeten bezoeken om tot een vergelijkbaar aantal voertuigen te kunnen komen. Een ander belangrijk verschil is dat de locaties en bewaarders van dit type erfgoed veel minder bekend zijn. Heel wat ondernemers bewaren hun (vaak nog familiaal) bedrijfserfgoed in een kelder of magazijn, maar de aanwezigheid hiervan is vaak moeilijk of niet te achterhalen.

Oproep

Om in de eerste plaats een representatief beeld te kunnen vormen van bewaarde handelsvoertuigen in Vlaanderen, lanceerde het Karrenmuseum een brede oproep. Via persoonlijk schrijven en oproepen in (vak)media worden erfgoedbewaarders, ondernemers en privéverzamelaars gevraagd om eventuele handelsvoertuigen in hun collectie mee op te laten nemen in het onderzoek. Ook blijft het Karrenmuseum op zoek naar tips en suggesties van andere erfgoedwerkers en bijvoorbeeld oud-werknemers van firma's die wellicht werkten met onge-

motoriseerde handelsvoertuigen of deze nog bewaren. Aan de hand van de respons die momenteel is binnengekomen, heeft onderzoeker Marin Menu er vertrouwen in om opnieuw ruim 300 voertuigen in zijn onderzoek op te kunnen nemen. In de zomer van 2015 worden voor dit onderzoek de laatste handelsvoertuigen geïnventariseerd, beschreven en gefotografeerd. In september zal Marin vervolgens opnieuw aan de hand van alle data nieuwe typologische groepen vaststellen en een hiërarchische boomstructuur opstellen. Tegen die tijd zullen ook al deze data raadpleegbaar zijn op de websites van het Karrenmuseum en Etwie.

Toekomst

Mede door de vele positieve en aanmoedigende reacties op dit pionierswerk heeft het Karrenmuseum ook de ambitie om een derde en voorlopig laatste segment van bewaarde voertuigen in Vlaanderen te onderzoeken: de rijtuigen. Met de steun van de Vlaamse overheid kan het Karrenmuseum hiermee een trilogie van onderzoeken voorleggen die samen een zeer gedetailleerd beeld schetsen van nog bewaarde historische ongemotoriseerde voertuigen in Vlaanderen. In de eerste plaats een schat van kennis voor onze Vlaamse erfgoedgemeenschap, maar ook in omliggende landen wordt hier nu al met gepaste belangstelling naar gekeken.

Leo van den Berg
Algemeen directeur Karrenmuseum

Handelsvoertuigen

Voor het wetenschappelijk onderzoek 'Typologering van de bewaarde bespannen, of door menselijke kracht aangedreven handels- en dienstvoertuigen' worden handelsvoertuigen als volgt gedefinieerd: "Handelsvoertuigen zijn de voertuigen die worden benut voor het transport van goederen en personen van de ene plaats naar de andere binnen de nijverheidssector, de commerciële dienstensector en de niet-commerciële dienstensector." We verstaan hieronder onder meer de volgende types voertuigen:

- Stootkarren
- Brouwerskarren en -wagens
- Bakkerskarren en -wagens
- Brandweerkarren en -wagens
- Handelstripteurs
- Handelsfietsen
- Hondenkarren
- Begrafeniswagens
- Scharensliepen
- Omnibussen
- Gevangeniswagens
- Defensiewagens
- Praalwagens
- Havenvoertuigen
- Steekkarren

Wie handelsvoertuigen uit zijn collectie wil laten opnemen in het onderzoek, kan zich wenden tot het Karrenmuseum via 03 667 11 42 of info@karrenmuseum.be. Onderzoeker Marin Menu zal vervolgens contact met u opnemen om de mogelijkheden te bespreken. Ook tips en suggesties blijven meer dan welkom.

1 <http://www.karrenmuseum.be/info-onderzoeksprojecten.aspx>
2 <http://www.hetvirtueleland.be/>
3 <http://www.etwie.be/kennisbank>

